

Коба Абэ

ЖАНЧЫНА Ё ПЯСКУ
ЧУЖЫ ТВАР

Раманы

Усе правы абаронены. Ніякая частка гэтага выдання не падлягае адлюстраванню, капіяванню, захаванню ў базах дадзеных альбо пошукавых сістэмах, распаўсюджванню любымі магчымымі сродкамі і спосабамі без папярэдняга пісьмовага пісьмовага дазволу выдавецтва.

Пераклад на беларускую мову
ВАЛЯНЦІНА РАБКЕВІЧА

Электронная кніга падрыхтавана па выданні:

Коба Абэ. Жанчына ё пяску. Чужы твар / перакл. В. Рабкевіча. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1986.

ISBN 978-985-90377-9-5

З творчасцю Коба Абэ японская літаратура выйшла далёка за межы сваёй краіны. Проза гэтага японскага пісьменніка - прыкметная з’ява сучаснай сусветнай літаратуры, у якой ён стаіць побач з такімі грандамі як Г. Маркес, Х. Каргасар, П. Лагерквіст, Ф. Марыяк і інш. Беларускаму чытачу ўпершыню прадстаўляюцца два найбольш вядомыя раманы Коба Абэ — «Жанчына ё пяску» і «Чужы твар».

© Пераклад. Рабкевіч Валянцін, 1973.

© Распаўсюджванне. ТАА «Электронная кнігарня», 2016

ЖАНЧЫНА Ў ПЯСКУ

Частка першая

Без пагрозы пакарання
няма радасці ўцёку.

1

У адзін жнівеньскі дзень прапаў чалавек. Летнім адпачынкам ён паехаў на узбярэжжа, да якога цягніком было паўдня дарогі, і з таго часу пра яго нічога не чулі. Ні пошукі паліцыі, ні аб'явы ў газетах не далі ніякіх вынікаў.

Знікненне людзей — з'ява, увогуле, не такая ўжо рэдкая. Паводле статыстыкі, штогод публікуецца некалькі соцень паведамленняў пра людзей, што прапалі без вестак. І як ні дзіўна, працэнт знойдзеных вельмі малы. Пасля забойстваў і няшчасных выпадкаў астаюцца доказы; калі здараюцца выкраданні, матывы іх можна вызначыць. Але калі знікненне мае нейкую іншую прычыну, напасці на след чалавека, што прапаў, надта цяжка. Праўда, варта назваць знікненне ўцёкам, як адразу ж вельмі многія з іх можна будзе, відаць, залічыць да гэтых самых звычайных уцёкаў.

У гэтым выпадку таксама не было нічога незвычайнага, што не знайшлі ніякіх слядоў. Прыкладна было вядома месца, куды выправіўся гэты чалавек, але адтуль не паступіла паведамлення, што знойдзены труп. Работа яго не была звязана ні з якімі сакрэтамі, з-за якіх яго маглі б выкрасці. А ва ўсіх яго дзеяннях, у паводзінах не было і намёку на тое, што ён задумвае ўцёкі.

Спачатку ўсе, натуральна, зрабілі здагадку, што тут ублытана жанчына. Даведаўшыся ад жонкі, што муж паехаў збіраць насякомых у сваю калекцыю, паліцэйскія чыноўнікі і таварышы па службе былі нават крыху расчараваныя. Напраўду, валачы бляшанку з цыяністым каліем, сачкі лавіць насякомых — і ўсё толькі дзеля таго, каб утаіць уцёкі з жанчынаю, — гэта было б залішне. А

галоўнае, станцыйны службовец паведаміў, што ў той дзень на станцыі з цягніка выйшаў мужчына, падобны на альпініста, у яго на плячах крыж-накрыж віселі драўляная скрынка накшталт тае, якімі карыстаюцца мастакі, і біклага; ён добра помніў, што чалавек быў зусім адзін. Такім чынам, і гэтае меркаванне адпала.

Паявілася версія пра самагубства на глебе мізантропіі. Яе выказаў адзін таварыш па службе, вялікі аматар псіхааналізу. Адно ўжо тое, што дарослы чалавек здольны захапляцца такою нікчэмнаю справаю, як калекцыяніраванне насякомых, даказвае псіхічную непаўнацэннасць. Нават у дзіцяці празмерная схільнасць да калекцыяніравання насякомых часта з'яўляецца прыкметаю Эдыпавага комплексу. Каб неяк кампенсаваць незадаволеннае жаданне, яно з прыемнасцю ўтыкае шпільку ў мёртвае насякомае, якое і так нікуды не ўцячэ. І калі ўжо, стаўшы дарослым, яно не кіне гэтага занятку, значыць, стан яго пагоршыўся. Вельмі часта энтамолагі апанаваны маніяй набытніцтва, надзвычай замкнёныя, хварэюць на клептаманію і педэрастыю. А ад усяго гэтага да самагубства на глебе мізантропіі — адзін крок. Мала таго, сярод калекцыянераў ёсць і такія, што маюць цягу не так да самога калекцыяніравання, як да цяжністага калію ў сваіх бляшанках, і таму яны і не могуць адмовіцца ад свайго занятку... А тое, што ў яго ні разу не ўзнікала жадання шчыра расказаць пра сваё захапленне, хіба не даказвае, што і сам ён разумеў усю яго ганебнасць?

Труп не быў знойдзены, і ўсе гэтыя, здавалася, стройныя вывады рухнулі.

Сапраўднай прычыны знікнення так ніхто і не дазнаўся. І калі мінула сем гадоў, на падставе артыкула 30 Грамадзянскага кодэкса чалавек быў прызнаны памерлым.

Аднойчы ў жніўні пасля паўдня на платформе на станцыі S паявіўся чалавек у шэрай пікейнай панаме. На плячах у яго крыж-накрыж віселі драўляная скрынка і біклага, калошы былі ўвабраны ў шкарпэткі, нібыта ён збіраўся ісці ў горы. Аднак паблізу не было ніводнае гары, на якую варта было падымацца. І станцыйны службовец, што правяраў каля выхаду білеты, падазрона паглядзеў яму ўслед. Чалавек без вагання ўвайшоў у аўтобус, што стаяў каля станцыі, і заняў задняе месца. Аўтобус ішоў не ў горы, а ў другі бок.

Чалавек даехаў да канцавога прыпынку. Выйшаўшы з аўтобуса, ён убачыў, што ўся мясцовасць тут — бясконцае чаргаванне ўзвышшаў і ўпадзін. Нізіны былі скрозь занятыя нарэзанымі на вузкія палосы рысавымі палямі, і між імі астраўкамі высіліся невялікія гайкі хурмы. Мужчына мінуў вёску і пайшоў далей да ўзбярэжжа. Зямля становілася ўсё святлейшая і сушэйшая.

Неўзабаве хаты зніклі, толькі дзе-нідзе трапляліся купы хвояў. Паступова цвёрды грунт перайшоў у дробны пясок, які прыліпаў да ног. Сям-там цямнелі астраўкі сухое травы і віднеліся, быццам трапілі сюды памылкова, малюсенькія лапікі змарнелых баклажанаў.

Але навокал не было ні душы. Наперадзе, напэўна, было мора, да якога ён і кіраваўся.

Нарэшце чалавек прыпыніўся, агледзеўся, рукавом курткі абцёр пот на твары. Не спяшаючыся адчыніў драўляную скрынку, з верхняга вечка выняў вязку палак. Зрасціў іх, і атрымаўся сачок, якім ловаць насякомых. Ён зноў рушыў наперад, расхінаючы палкаю рэдкія кусцікі травы, што трапляліся яму па дарозе. Ад пяску пахла морам.

Час ішоў, а мора ўсё не было відаць. Можа, перасечаная мясцовасць замянала бачыць, што робіцца наперадзе, але, як акінуць вокам, ландшафт не мяняўся. Нечакана перад ім вырасла вёсачка. Гэта была звычайная бедная вёсачка: навокал пажарнай вышкі туліліся дранкавыя стрэхі, прыціснутыя невялікімі камянямі. Некалькі хат былі накрыты чорнаю чарапіцаю, а некаторыя — нават бляхаю, пафарбаванаю ў чырвоны колер. Хата з бляшаным дахам, што стаяла на рагу адзінага ў вёсцы скрыжавання, была, відаць, праўленнем рыбалявецкай арцелі.

За вёскаю напэўна ўжо і мора і дзюны. Але вёсачка чамусьці раскінулася занадта шырока. Навокал яе некалькі кавалкаў урадлівае зямлі, усё астатняе — белы пясок. Віднеліся невялікія палі земляных арэхаў і бульбы; пах мора змешваўся з пахам жывёлы. На абочыне цвёрдай, быццам сцэментаванай пяском і глінаю дарогі высіліся беляы горы колатых ракавінак. Пакуль чалавек ішоў па дарозе, і дзеці, што гулялі на дварэ перад праўленнем арцелі, і дзед, што рамантаваў сеткі, і раскудлачаныя жанчыны, што тоўпіліся каля адзінага ў вёсачцы крамы дробных тавараў, — усе на імгненне заміралі і, здзіўленыя, глядзелі яму ўслед. Але чалавек не звяртаў на іх ніякай увагі. Яго цікавілі толькі дзюны і насякомыя.

Аднак здзіўная была не толькі велічыня вёсачкі. Дарога раптам пайшла ўгору. Гэта таксама было зусім нечакана. Калі ўжо яна вядзе да мора, дык, натуральна, павінна ісці ўніз. Можа, ён памыліўся, калі глядзеў па карце? Ён паспрабаваў распытацца ў стрэчанае якраз дзяўчыны. Але яна апусціла вочы і прайшла міма, зрабіўшы выгляд, што не пачула яго пытання. Хай сабе, пойдзем далей. Што ні кажы, і колер пяску, і рыбаляўныя сеткі, і горы ракавінак — усё падказвала, што блізка мора. Увогуле, прычын для трывогі няма.

Дарога станавілася ўсё круцейшая, і навокал не было ўжо нічога, апрача пяску.

Але дзіўна, тая мясціна, дзе стаялі хаты, ані не павышалася. Толькі дарога ішла ўгору, сама ж вёсачка ўвесь час аставалася нібыта ў нізіне. Зрэшты, угору ішла не толькі дарога. Разам з ёю вышэлі прамежкі між хатамі. Таму здавалася, быццам уся вёска ідзе ўгору і толькі хаты астаюцца на адным узроўні. Гэтае ўражанне мацнела пры руху наперад, да вяршыні дзюны, і неўзабаве яму здалося, што хаты стаяць у вялізных ямах, выкапаных у пяску. Нарэшце дарога, па якой ён ішоў, і прамежкі між хатамі апынуліся вышэй стрэх. А хаты ўсё глыбей апускаліся ў пясчаныя ямы.

Схіл нечакана стаў амаль стромы. Цяпер ад яго да грываў стрэх было метраў дваццаць, не меней. «Ну што там можа быць за жыццё?» — падумаў ён, зазіраючы, ажно бралі дрыжкі, у глыбокую яму. Раптам шалёны парыў ветру перахапіў дыханне, і мужчына паспяшаўся адысціся ад краю ямы. Нечакана далёка ўнізе ён убачыў мутнае пеністае мора, якое лізала прыбярэжны пясок. Чалавек стаяў на грыве дзюны — якраз там, куды імкнуўся.

Схіл дзюны, павернуты да мора, адкуль дзьмуць мусоны, як звычайна, быў стромкі і голы. Але на пакатых мясцінах прабіваліся кусцікі вузкалістай травы. Азірнуўшыся, ён убачыў, што вялізныя ямы, усё глыбейшыя, чым бліжэй да грэбня дзюны, некалькімі ярусамі сходзяцца да цэнтра вёсачкі, нагадваючы пчаліны вулей у разрэзе. Вёска, здавалася, узлазіла на дзюну. А можа, дзюна ўзлазіла на вёску? Ва ўсякім разе, выгляд вёскі раздражняў, прыгнятаў чалавека.

Ну, добра, да жаданых дзюнаў дайшоў, і ўсё ў парадку. Ён раз глынуў вады з біклагі, глыбока ўздыхнуў, але паветра, нібыта вельмі чыстае, апякло горла, як наждак.

Чалавек хацеў папоўніць сваю калекцыю насякомымі, якія водзяцца ў пяску.

Пясчаныя насякомыя невялікія, цьмяна афарбаваныя, але чалавека, апанаванага маніяй калекцыяніравання, не вабяць яркакрылыя матылькі ці стракозы. Ён не імкнецца ўпрыгожыць свае калекцыі нейкімі экзатычнымі ўзорамі, не выяўляе асаблівай цікавасці да сістэматызацыі, не шукае сыравіны для прыгатавання лекаў, якімі карыстаецца кітайская медыцына. У энтамолага ёсць свая простая і непасрэдная радасць — выяўленне новага віду. Удасца гэта — і ў энтамалагічным атласе побач з доўгаю навуковаю лацінскаю назваю знойдзенага насякомага паявіцца і тваё імя, і не выключана, што яно астанецца там на вякі. А калі тваё імя, хай сабе нават дзякуючы насякомаму, надоўга зберажэцца ў памяці людзей, — значыць, старанне не прапала дарам.

Велізарная колькасць відаў насякомых, якія амаль не адрозніваюцца на вока, дае вялікія магчымасці для ўсё новых адкрыццяў. Вось і ён таксама шмат часу аддаў двухкрылым і нават звычайным мухам, якіх ненавідзяць людзі. Відаў мух, надзіва, шмат. Але вывучэнне большасці гэтых відаў амаль закончана, уключаючы і самы рэдкі восьмы мутант, выяўлены ў Японіі, бо думка ўсіх энтамолагаў развіваецца прыкладна ў адным кірунку. Гэта, можа, абумоўлена тым, што жыццё людзей цесна пераплецена з жыццём мух.

Найперш варта засяродзіць увагу іменна на гэтым асяроддзі. Шматлікасць відаў мух, магчыма, тлумачыцца тым, што яны вельмі ўмеюць прыстасоўвацца. Ён проста падскочыў ад радасці, зрабіўшы гэтае адкрыццё. Думка мая не такая ўжо бязглуздая. Найвялікшаю здольнасцю мух прыстасоўвацца якраз і тлумачыцца тое, што яны лёгка пераносяць самыя неспрыяльныя ўмовы, у якіх іншыя

насякомыя не могуць існаваць. Яны прызвычаліся, напрыклад, да жыцця нават у пустыні, дзе гіне ўсё жывое...

Прышоўшы да такое высновы, ён стаў выяўляць асаблівую цікавасць да пяску. А неўзабаве меўся і вынік. Адночы ў высахлым рэчышчы непадалёку ад хаты ён убачыў малюсенькае жаўтаватае насякомае накшталт шпанскай мушкі з сям'і цвердакрылых (*Cicindela Japonica*, Motschulsky). Як вядома, шпанскія мушкі бываюць самых розных колераў і памераў. А пярэднія лапкі ў іх адрозніваюцца вельмі мала. Яны і служаць важным крытэрыем для класіфікацыі, бо адрозненне формы пярэдніх лапак абазначае і відавое адрозненне. Другі сустаў пярэдняй лапкі ў насякомага, што трапілася яму на вочы, сапраўды быў адметны.

Пярэднія лапкі ў насякомых з роду шпанскіх мушак звычайна тонкія, чорныя і вельмі рухавыя, а ў гэтай мухі былі круглыя, тоўстыя, нібыта ў моцным панцыры, і яркажоўтага колеру. Можа, на іх наліп пылок. А можа, у насякомага было нават адмысловае прыстасаванне — накшталт валаскоў, — каб збіраць пылок. Калі пры аглядзе ён не дапусціў памылкі, дык, павінна быць, зрабіў важнае адкрыццё.

На жаль, злавіць гэтае насякомае не ўдалося. Ён быў задужа расхваляваны, дый муха лятала неяк вельмі незвычайна. Яна паляцела. Потым вярнулася і стала чакаць яго, нібыта хацела сказаць: «Паспрабуй злаві мяне». Калі ён даверліва падышоў, яна паляцела, пасля вярнулася і зноў стала чакаць. Яна быццам дражніла яго, а потым зусім знікла ў траве.

Так ён стаў нявольнікам гэтай шпанскай мушкі з жоўтымі пярэднімі лапкамі.

Узяўшы пад увагу, што глеба там была пясчаная, ён яшчэ болей паверыў у сваё меркаванне, бо шпанская

мушка — тыповае насякомае пустыні. Паводле адной тэорыі, незвычайны палёт гэтых мушак — проста хітрыкі, якімі яны выманьваюць з норак дробных жывёлін. Мышы, яшчаркі, завабленыя такім чынам мушкамі, далёка адбягаюцца ад сваіх нор у пустыню і гінуць там ад голаду і стомы. Мушкі толькі гэтага і чакаюць і з’ядаюць мёртвых жывёлін. Гэтыя мушкі маюць прыгожую японскую назву «пісьманосец». На першы погляд яны зграбныя, а на самай справе ў іх вострыя сківіцы і яны такія крыважэрныя, што з’ядаюць адна адну. Ён не ведаў, ці правільная гэтая тэорыя, але быў запалонены загадкавым палётам шпанскай мушкі.

Натуральна, вырасла ў яго і цікавасць да пяску, які ствараў шпанскай мушцы жыццёвыя ўмовы. Ён пачаў чытаць літаратуру пра пясок, і чым болей чытаў, тым болей пераконваўся, што пясок вельмі цікавая з’ява. У энцыклапедыі, напрыклад, у артыкуле пра пясок можна прачытаць такое:

«Пясок — вялікая колькасць разбуранай горнай пароды. Часам уключае ў сябе магнітны жалезняк, касітэрыт, радзей залаты пясок. Дыяметр ад двух да адной шаснаццатай міліметра».

Вельмі выразнае азначэнне! Карацей кажучы, пясок утвараецца з разбуранай горнай пароды і з’яўляецца нечым сярэднім паміж дробнымі каменьчыкамі і глінаю. Але назваць пясок прамежковым прадуктам яшчэ не значыць даць вычарпальнае тлумачэнне. Чаму з трох элементаў — камянёў, пяску і гліны, — з якіх у спалучэннях складаецца зямля, толькі пясок бывае ізаляваны і ўтварае пустыні і пясчаныя мясціны? Калі б гэта быў просты прамежковы прадукт, дык дзякуючы эрозіі між голымі скаламі і зонамі гліны можна было б выявіць незлічоную колькасць прамежковых прадуктаў, утвораных шляхам узаемага іх

пранікнення. Але ж на самай справе існуюць толькі тры віды парод, якія адрозніваюцца выразна: скальныя, пясчаныя, гліністыя. Дзівіць таксама і тое, што велічыня пясчынак амаль заўсёды аднолькавая: ці пясок гэты з узбярэжжа вострава Энасіма, ці з пустыні Гобі — яна раўняецца ў сярэднім адной восьмай міліметра, і размяшчаюцца пясчынкі па крывой, блізкай да Гаўсавай.

У адным даследаванні давалася зусім спрошчанае тлумачэнне разбурэння глебы эрозіяй: лёгкія элементы разносяцца на вялікія адлегласці. Але ў ім не тлумачылася асаблівасць памеру пясчынак, роўнага адной восьмай міліметра. У другой працы па геалогіі давалася такое тлумачэнне:

«І плыні вады, і плыні паветра ствараюць турбуленцыю. Найменшая даўжыня хвалі турбуленцыі эквівалентная дыяметру пяску ў пустыні. Дзякуючы гэтай асаблівасці з грунту выбіраецца толькі пясок, пры гэтым выбіраецца ён пад прамым вуглом да плыні. Калі сіла счাপлення паасобных кампанентаў грунту невялікая, пясок можа падымацца ў паветра нават слабенькім ветрыкам, якому не пад сілу панесці камяні і гліну. Асаблівасці пяску павінны, відаць, разглядацца аэрадынамікаю ».

Прадоўжым прыгаданае азначэнне:

« ...гэта значыць, часцінкі разбураных горных парод маюць такую велічыню, якая робіць іх найболей рухомымі».

Утварэнне пяску непазбежнае, бо на зямлі заўсёды ёсць вецер і плыні вады. І да таго часу, пакуль будуць дзьмуць вятры, каціць свае хвалі моры, з зямлі будзе падымацца і падымацца пясок і ўсюды распаўзацца. Пясок не ведае адпачынку. Непрыкметна, але ўпарта ён захоплівае і разбурае зямлю...

Гэтая карціна вечна рухомага пяску невыказна хвалявала і неяк падганяла яго. Неўрадлівасць пяску, якой яна звычайна ўяўляецца, тлумачыцца не проста тым, што ён сухі, а няспынным рухам, якога не можа перанесці нішто жывое. Гэта так падобна на маркотнае жыццё людзей, якія штодзень чапляюцца адзін за аднаго.

Напраўду, пясок не асабліва прыдатны для жыцця. Але ці з'яўляецца непарушнасць выключна патрэбнаю для існавання? Хіба ад імкнення сцвердзіць непарушнасць не ўзнікае агіднае саперніцтва? Калі адкінуць непарушнасць і аддаць сябе руху пяску, дык кончыцца і саперніцтва. У пустыні ж растуць кветкі, жывуць насякомыя і звяры. Усё гэта жывыя істоты, якія вырваліся за межы саперніцтва дзякуючы велізарнай сіле прыстасавальніцтва. Вось як яго шпанскія мушкі...

Ён маляваў у сваім уяўленні рух пяску, і ў яго ўжо пачыналіся галюцынацыі — ён бачыў і сябе самога ў гэтай бясконцай плыні.

3

Апусціўшы галаву, чалавек зноў пайшоў наперад па грэбені дзюны, якая паўмесяцам агінала вёску, быццам крапасны вал. Ён амаль зусім не звяртаў увагі на тое, што рабілася ўдалечыні. Энтамолагу важна сканцэнтраваць усю ўвагу на прасторы ў радыусе трох метраў вакол сваіх ног. І адно з найважнейшых правілаў — не станавіцца спіною да сонца. Калі сонца апынецца ззаду, дык сваім ценем можаш спалохаць насякомае. Таму лоб і нос у паляўнічых на насякомых аж чорныя ад загару.

Чалавек мерна і паволі ішоў наперад. Пры кожным кроку пясок пырскаў яму на чаравікі. Навокал не было нічога жывога, апрача кусцікаў травы, што сядзелі сям-там неглыбока, гатавай хоць цяпер зацвісці, калі б хоць трэшкі

болеі было вільгаці. Калі і паяўлялася тут што-небудзь крылатае, дык гэта былі афарбаваныя, як панцыр у чарапахі, мушкі, завабленыя пахам чалавечага поту. Але якраз у такіх мясцінах надзеі часта збываюцца. Праўда, шпанскія мушкі не любяць жыць чародамі, і бываюць нават выпадкі, калі адна мушка захоплівае цэлыя кіламетры ў наваколлі. Нічога не зробіш — трэба ўпарта шукаць.

Раптам ён спыніўся. У траве нешта заварушылася. Гэта быў павук. Павукі яму не патрэбныя. Ён прысеў, каб скурыць цыгарэту. З мора ўвесь час дзьмуў вецер, унізе рваньня белыя хвалі ўгрызаліся ў падножжа дзюны. Там, дзе заходні край дзюны зраўноўваўся з мясцовасцю, у мора вытыркалася невялікае скалістае ўзвышша. На ім, быццам вострыя іголки, былі рассыпаны сонечныя промні.

Запалкі ніяк не загараліся. Дзесяць запалак патраціў — і ўсе дарэмна. Уздоўж кінутых запалак амаль з хуткасцю секунднай стрэлкі плылі ручайкі пяску. Ён заўважыў невялічкую хвалю пяску і, як толькі яна дакацілася да абцаса яго чаравіка, падняўся. Са складак штаноў пасыпаўся пясок. Ён сплюнуў — у роце як быццам шарганулі таркаю.

Аднак ці не надта мала тут насякомых? Можа, рух пяску залішне хуткі? Не, адчайвацца яшчэ рана. Тэарэтычна ж тут не можа не быць насякомых.

Вяршыня дзюны стала раўнейшая, дзе-нідзе яна далёка адступала ад мора. Яго ўвесь час падганяла надзея на здабычу. Ён стаў спускацца па пакатым схіле. Сям-там тырчалі рэшткі бамбукавых шчытоў для затрымання пяску, крыху ніжэй відна была тэраса. Мужчына пайшоў далей, перасякаючы пясчаныя ўзоры, вычарчаныя ветрам з дакладнасцю машыны. Нечакана ўсё знікла з яго вачэй, і ён убачыў, што стаіць на краі глыбокай ямы.

Яма была няправільнай авальнай формы, болей за дваццаць метраў ушыркі. Процілеглая яе сцяна здавалася параўнальна пакатаю, а тая, дзе ён стаяў, абрывалася амаль вертыкальна. Яе выгнуты край, гладкі, як у фарфоровым кубку, быў вельмі слізкі. Асцярожна ўпёршыся ў яго нагою, ён зірнуў уніз. І толькі цяпер зразумеў, што надыходзіць вечар, хоць светла навокал.

На самым дне ямы ў змрочнай глыбіні стаяла халупа, агорнутая нематою. Страха адным рогам уразалася ў пакатую пясчаную сцяну. «Ну зусім як вустрычная ракавіна, — падумаў ён. — Тут што ні рабі, а супраць закону пяску не пойдзеш...»

Толькі ён пачаў прыладжвацца з фотаапаратам, як пясок папоўз у яго з-пад ног. З перапуду ён прыняў нагу, але пясок не перастаў цячы. Такая няўстойлівая гэтая раўнавага пяску! Задыхаючыся ад хвалявання, ён выцер змокля далоні аб штаны.

У яго за спіною нехта кашлянуў. Побач, пры самым плячы, стаяў дзед, які невядома адкуль узяўся. З усяго відаць, гэта з вёскі рыбак. Паглядзеўшы на фотаапарат, а потым на дно ямы, ён зморшчыў усмешкаю прадублены твар. Нешта ліпкае сабралася ў кутках яго налітых крывёю вачэй.

— Што, абследаванне?

Голас адносіла ветрам, ён гучаў глуха, бясколерна, нібы з пераноснага прыёмніка. Але вымаўленне было выразнае, зразумець не цяжка.

— Абследаванне? — Збянтэжаны чалавек прыкрыў далонню аб'ектыў і стаў папраўляць сачок, каб дзед яго заўважыў. — Што вы хочаце сказаць? Я нешта не разумею... Я, бачыце, калекцыянірую насякомых. Мая спецыяльнасць — насякомыя, што водзяцца вось у такім пяску.

— Што? — Дзед нібыта нічога не зразумеў.

— Ка-лек-цы-я-ні-ру-ю на-ся-ко-мых! — паўтарыў ён гучней. — На-ся-ко-мых, разумеце, на-ся-ко-мых! Я іх лаўлю!

— Насякомых? — Дзед, яўна не паверыўшы, адвёў вочы і плюнуў. Ці, лепей сказаць, на губе ў яго павісла сліна. Падхопленая ветрам, яна выпягнулася ў доўгую нітку. Папраўдзе, што яго так трывожыць?

— А ў гэтым раёне што-небудзь абследаецца?

— Ды не, калі вы не абследавальнік, рабіце што хочаце, мне ўсё роўна.

— Не, не, я не з інспекцыі.

Дзед нават не кінуў, павярнуўся да яго спіною і паволі пайшоў па грэбені дзюны, заграбаючы наскамі саламяных сандаляў.

Метраў за пяцьдзсят, відаць, чакалі дзед, нерухома сядзелі на кукішках тры аднолькава адзетыя мужчыны. Калі яны паявіліся? У аднаго, здаецца, быў бінокль. Ён увесь час пакручваў яго на каленях. Дзед падышоў да іх, і ўсе ўчатырох пачалі пра нешта раіцца, шалёна адграбаючы пясок адзін у аднаго з-пад ног; здавалася, яны заспрачаліся.

Ён хацеў быў ужо ісці далей шукаць сваю муху, як, засопшыся, падбег дзед.

— Пачакайце, вы напраўду не з прэфектуры?

— З прэфектуры?.. Ды не, вы абазналіся.

«Ну хопіць», — вырашыў ён і падаў назойліваму дзеду візітную картачку. Мыляючы губамі, той доўга яе чытаў.

— А-а, вы настаўнік...

— Бачыце, я зусім не звязаны з прэфектураю.

— Угу, значыць, вы настаўнік...

Нарэшце ён, здаецца, зразумеў; прыжмурыўшыся і трымаючы картачку ў выпягнутай рупэ, дзед вярнуўся да

астатніх. Візітная картачка нібыта іх супакоіла. Яны падняліся і пайшлі.

Аднак дзед зноў вярнуўся.

— Ну, а цяпер што вы збіраецеся рабіць?

— Шукаць насякомых буду.

— Але ж вы спазніліся на апошні аўтобус.

— А тут я нідзе не змог бы пераначаваць?

— Пераначаваць? У гэтай вёсцы? — На твары ў старога нешта зварухнулася.

— Ну, калі тут нельга, пайду ў суседнюю.

— Пойдзеце?..

— А я, папраўдзе, нікуды асабліва не спяшаюся...

— Не, не, навошта вам лішні клопат... — Дзед стаў раптам паслужлівы і гаваркі: — Самі бачыце, вёска бедная, ні аднае людскае хаты няма, але, калі вы не пярэчыце, я памагу, закіну за вас слоўца.

Не падобна, што ён задумаў нешта благое. Яны, напэўна, нечага баяцца, — можа, чакаюць чыноўніка з прэфектуры, які павінен прыехаць з праверкаю. Цяпер іх страх рассяўся, і яны зноў прыветлівыя рыбакі.

— Буду вельмі ўдзячны... Некалі аддзякую вам. Я дык, папраўдзе, люблю прыпыняцца ў такіх вась сялянскіх хатах.

4

Зайшло сонца, вецер крыху прыціх. Мужчына блукаў па дзюне да таго часу, пакуль можна было пазнаваць узоры, вычарчаныя ветрам на пяску.

Улоў, увогуле, небагаты.

Цвыркун і белавусая вухавёртка з атрада прамакрылых.

Салдацікі і яшчэ адно насякомае, — ён дакладна не помніў назвы, але таксама разнавіднасць салдацікаў.

З цвердакрылых, якіх шукаў, — толькі даўганосікі і даўганогія пісьманосцы.

І не трапілася ніводнага экзэмпляра з сям'і мух, якія, папраўдзе, і былі мэтаю паездкі. Можа, заўтрашнія трафеі і прынясуць радасць...

Ад зморанасці перад вачыма ў яго плавалі нейкія цьмяныя блікі святла. Раптам ён міжвольна прыпыніўся і стаў узірацца ў паверхню цёмнае дзюны. Тут нічога ўжо не паправіш: усё, што рухалася, здавалася яму шпанскаю мушкаю.

Дзед, як і абяцаў, чакаў яго каля праўлення арцелі.

— Даруйце мне...

— Ды што вы. Абы вам спадабалася...

У праўленні, мабыць, пра нешта раіліся. Чацвёрта ці пяцёра мужчын сядзелі кругам, чучён быў смех. Над ганкам вісела вялікае палотнішча з надпісам: «Будзь верны духу любові да радзімы». Дзед буркнуў нешта — і смех адразу сціх. Быццам нехаця ён пайшоў наперад, мужчына — за ім. Укрытая ракавінкі дарога ярка бялела ў густым змроку.

Нарэшце падышлі да аднае ямы каля самага грэбня дзюны. Тут вёска канчалася.

Яны павярнулі направа, на вузкую сцежку, што збягала ад грэбня дзюны ўніз, праз нейкі час дзед нырнуў у цемру, пляснуў далонямі і гукнуў:

— Гэй, бабуля, дзе ты?

Унізе, проста пад нагамі, у апраметнай цемры паявіўся ліхтар і пачулася:

— Тут, я тут... Лескі каля мяшкоў.

Праўда, гэтага абрыву без лесак не адолееш. Тры хаты, як тая ўнізе, можна, напэўна, паставіць адну на адну. Нават з лескамі нялёгка туды дабрацца. Схіл амаль стромы, а

днём жа, ён добра помніць, здаваўся зусім пакатым. Лескі ненадзейныя, звязаны з розных вяровак, і, калі страціць раўнавагу, яны заблытаюцца дзе-небудзь пасярэдзіне. Усё роўна што жыць у натуральнай крэпасці.

— Ні пра што не трывожцеся, адпачывайце...

Дзед не спускаўся ўніз, пастаяў крыху і пайшоў.

Мужчына з ног да галавы быў абсыпаны пяском, і яму раптам здалося, што ён вярнуўся ў сваё дзяцінства. Жанчыну, якая сустрэла яго з ліхтаром, назвалі бабуляю, і ён ужо паспеў уявіць старую кабету, але перад ім стаяла прыемная маладзіца, невысокага росту, гадоў трыццаць якой. Яна, відаць, пудрылася, бо ў жанчыны, якая жыве каля мора, твар не можа быць такі белы. А ўвогуле, ён быў удзячны ёй за тое, што яна сустрэла яго прыветліва, са шчырай радасцю.

Між іншым, калі б не гасцінна сустрэлі, ён не змог бы прымусіць сябе пераступіць парог гэтай халупы. Ён, напэўна, адразу ўцёк бы, вырашыўшы, што яго ашукваюць. Сцены аблупіліся; замест фусума¹ віселі цыноўкі; падпоры, якія трымалі страху, перакасіліся; усе вокны забіты дошкамі; саламяныя маты, якімі быў высланы ток, спарохнелі і, калі на іх ступаеш, ляпалі, як мокрая губка. І яшчэ да ўсяго гэтага — нейкі агідны пах запечанага пяску.

Але ўсё залежыць ад настрою. Яго абяззброіла жаночая ветлівасць. Нічога, казаў ён сабе, такое здараецца раз у жыцці. А раптам пашанцуе і ўдасца напаткаць якое-небудзь цікавае насякомае. Ва ўсякім разе, у такіх мясцінах насякомыя жывуць і радуюцца.

Прадчуванне не падманула яго. Не паспеў ён сесці, дзе яму прапанавалі, каля агнішча, выкапанага проста на таку, як пачулася шастанне, быццам сыпануў дождж. Гэта былі плоймы блох. Ды гэтым яго не напалохаеш. Энтамолаг заўсёды падрыхтаваны да такіх нечаканасцей. Трэба толькі

адзенне спадыпаду перасыпаць ДДТ, а непрыкрытыя мясціны на целе нацерці маззю ад насякомых.

— Я гатую паесці, дык вы пакуль... — жанчына нагнулася і ўзяла лямпу, — пацярпіце крышку без святла.

— А ў вас што, толькі адна лямпа?

— На жаль, адна...

Яна вінавата ўсміхнулася — на левай шчацэ паявілася ямачка. У яе вельмі прывабны твар, падумаў ён. Толькі выраз вачэй нейкі дзіўны. Гэта, можа, праз хваробу. Чырвані павекаў не магла прыхаваць нават пудра. Каб не забыцца перад сном закапаць у вочы каплі...

— А да яды мне хочацца выкупацца.

— Выкупацца?

— А што, нельга?

— Вельмі шкада, але давядзецца пачакаць да паслязаўтра.

— Да паслязаўтра? Дык жа паслязаўтра мяне ўжо тут не будзе, — зарагатаў ён.

— Няўжо?..

Жанчына адварнула плечы ў яе задрыжалі. Напэўна, засмуцілася. Гэтыя вяскоўцы нават не спрабуюць прыкідвацца. Адчуваючы няёмкасць, ён сарамліва памыляў губамі.

— Ну, калі няма дзе выкупацца, дык добра будзе проста абліцца вадою. Бо я ўвесь у пяску...

— Вады, вы ўжо даруйце мне, асталося адно вядзерца... Да калодзежа вельмі ж далёка...

Нейкая яна прыгнечаная. Добра, нічога болей не буду казаць. А скоро ён пераканаўся, што купанне тут не дае ніякай карысці.

Жанчына прынесла варанай рыбы і супу з малюскаў. Увогуле, яда марскога ўзбярэжжа, і гэта няблага. Як толькі

ён узяўся за яду, яна распусціла над ім вялікі папяровы парасон.

— Навошта гэта? («Напэўна, нейкі тутэйшы звычай».)

— Каб пясок не пападаў у яду.

— Як? — Ён паглядзеў на столь і не ўбачыў там ні аднае шчыліны.

— Пясок, разумееце... — Жанчына таксама паглядзела на столь. — Ён ляціць адусюль... Дзень не памяцеш, і яго збіраецца на тры пальцы.

— Можа, страху прадралася?

— Ды не, калі яна зусім новая была, пясок усё роўна пападаў... І, папраўдзе, няма нічога страшнейшага за гэты пясок. Ён горшы за тачыльшчыка.

— За тачыльшчыка?

— Гэта такія жучкі, што точаць дрэва.

— Напэўна, тэрміты?

— Не, такія, ведаеце, цвёрдзенькія.

— А-а, тады гэта жукі-дывасекі.

— Дывасекі?

— Чырванаватыя, з доўгімі вусамі. Яны?

— Не, не, яны як рысавыя зярняткі і карычневага колеру.

— Вунь яно што. Дык гэта, напэўна, будзе радужны жук.

— Калі не сачыць, дык ён такую вось бэльку як бачыш згноіць.

— Хто, радужны жук?

— Не, пясок.

— А як?

— Ён пранікае праз усё. А калі вецер дзьме з благога боку, пяску намятае на гарышча, і калі не зграбаць, яго набярэцца там гэтулькі, што не вытрымаюць дошкі на столі.

— Праўда, не гадзіцца, каб пясок збіраўся на гарышчы... Але ці не здаецца вам дзіўным гаварыць, што пясок можа згнаіць бэльку?

— Ніякага дзіва, ведама, згноіць.

— Але ж пясок якраз тым і адметны, што ён вельмі сухі.

— Усё роўна згноіць... Кажу вам, пастаўце новенькія гэты і не змятайце пяску — праз паўмесяца ад іх нічога не астанецца.

— Не разумею чаму.

— Дрэва гніе, а разам з ім гніе і пясок... Паспрабуйце адкапаць столь у хаце, якую засыпала пяском, — там будзе ўгноеная зямля, хоць агуркі сей.

— Лухта! — пагардліва паморшчыўся мужчына. Яму здалася, што яго ўяўленне пра пясок апаганьваецца яе невуцтвам. — Я ж і сам сёе-тое ведаю пра пясок... Бачыце, гэты самы пясок вось так і рухаецца круглы год... У руху яго жыццё... Ён нідзе не прыпыняецца — ні ў вадзе, ні ў паветры, — ён рухаецца сам па сабе... Вось чаму не ўсякая жывая істота можа сяліцца ў пяску... Гэта можна сказаць і пра бактэрыі, што выклікаюць гніенне... Пясок, калі хочаце, увасабленне чысціні, хутчэй ён можа папярэдзіць гніенне, і лічыць, што ён гноіць, проста недарэчна... А вы яшчэ кажаце, што ён сам гніе... Пачаць хоць бы з таго, што пясок зусім прыстойны мінерал.

Жанчына разгублена маўчала. Мужчына пад парасонам, які яна ўсё трымала над ім, спехам даядаў абед, не вымавіўшы болей ні слова. Парасон укрываў тонкім слоём пяску, што на ім можна было пісаць пальцам.

Проста невыносная сырасць. Не, пясок не сыры, само цела набрынялае. Над страхою завываў вецер. Палез па цыгарэты — і ў кішэні поўна пяску. Яшчэ не закурыўшы, мужчына адчуў у роце тытунёвую гаркату.

Выму, напэўна, насякомых з бляшанкі з цыяністым каліем. Пакуль яны яшчэ не засохлі, накалю іх на шпількі і выпрастаю хоць лапкі. Чутно, як жанчына пад навесам мые посуд. Мабыць, болей тут ніхто не жыве.

Жанчына вярнулася і моўчкі стала слаць пасцель у кутку. Калі тут лягу я, дзе ж яна тады ўладкуецца нанач? Ну, ведама, у тым далейшым пакойчыку за цыноўкаю. Другіх як быццам няма. Але неяк дзіўна — пакласці госця ў прахадным пакоі, дзе дзверы на двор, а самой спаць у далейшым. А мо ляжыць там хто вельмі хворы і не можа ўставаць?.. Пэўна, гэтак і ёсць. Папраўдзе, сама натуральна было б думаць іменна гэтак. Наўрад ці будзе дагаджаць адзінокая жанчына першаму стрэчнаму прахожаму.

— Тут хто-небудзь яшчэ ёсць?..

— Хто-небудзь?..

— З сям'і...

— Нікога, я зусім адна. — Жанчына, здавалася, прачытала яго думкі і нечакана сарамліва засмялася. — За гэтага пяску ўсё адсырэла, нават коўдра...

— А ваш муж дзе?

— Летась у тайфун... — Яна зноў і зноў разгладжвала і ўзбівала пасланую пасцель, адным словам, рабіла непатрэбнае. — А тайфуны ў нас страшныя... Пясок абвальваецца сюды з грукатам, як вадаспад. Не паспееш аглянуцца, як за вечар намяце дзё, а то і два.

— Але ж два дзё — гэта шэсць метраў...

— У такі час колькі ні адграбай пясок, усё роўна не паспееш. Муж тады крыкнуў мне: «Куратнік засыпае!» — і разам з дачкою, яна ўжо ў школу хадзіла, выскачыў з хаты... А сама я выйсці не магла — пільнавала, каб хоць хата цэлая асталася... Нарэшце пачало развіднівацца, вецер сціх, і я выйшла. Куратнік як скрозь зямлю праваліўся. Іх я таксама не знайшла...

— Засыпала?

— Засыпала.

— Гэта жах. Страшная справа. Пясок і такое... Гэта жах...

Жанчына стала на карачкі, выцягнула руку і, засмяяўшыся, схапіла пальцамі knot. Лямпа адразу ярка загарэлася. Не падымаючыся, яна ўважліва глядзела на агонь, на твары ў яе застыла завучаная ўсмешка. Напэўна, гэта яна знарок, каб паказаць сваю ямачку на шчацэ. Мужчына міжволі ўвесь напружыўся. Гэта было занадта цынічна, яна ж толькі што расказвала пра гібель сваіх блізкіх.

5

— Гэй вы, мы прывезлі рыдлёўку і бітоны яшчэ на аднаго.

Гукалі здалёку, але голас чуўся выразна, — напэўна, гаварылі ў рупар, — ён рассяў збянтэжанасць, што ўзнікла між імі. Потым загрузкаталі нейкія бляшаныя прадметы, што ляцелі ўніз. Жанчына паднялася, каб адказаць.

Ён адчуў раздражненне: у яго за спіною рабілася нешта незразумелае.

— У чым справа? Значыць, тут яшчэ нехта ёсць!

— Не трэба, прашу вас... — Жанчына сціснулася ўся, як ад козыту.

— Але ж толькі што нехта сказаў: «Яшчэ на аднаго».

— А-а-а. Гэта... Гэта яны пра вас.

— Пра мяне?.. Якая мне справа да рыдлёўкі?..

— Нічога, нічога, не звяртайце ўвагі... Вечна яны лезуць не ў сваё...

— Напэўна, яны проста памыліліся?

Аднак жанчына не адказала і, павярнуўшыся на каленях, спуціла ногі на ток.

— Вам яшчэ трэба лямпа?

— Відаць, абыдуся... А вам яна там не спатрэбіцца?

— Ды не, работа мне гэта звыклая.

Надзеўшы вялікі саламяны капялюш, у якіх звычайна працуюць на полі, жанчына шмыгнула ў цемру.

Мужчына закурыў яшчэ адну цыгарэту. Навокал творыцца нешта незразумелае. Устаў і заглянуў за цыноўку. Там і праўда быў пакой, але замест пасцелі высілася горка пяску, якога нагнала праз шчыліны ў сцяне. Ён аслупянеў, ашаломлены... І гэтая хата таксама траха не мёртвая... Яе нутро ўжо напалову зжор вечна цякучы пясок, які ўсюды пранікае сваімі шчупальцамі... Пясок, які не мае свае формы, апрача дыяметра на адну восьмую міліметра... Але нішто не можа процістаяць гэтай бясформнай знішчальнай сіле... А можа, бясформнасць і ёсць найвышэйшае выяўленне сілы...

Хутка з мужчыны сышло ачмурэнне. Пачакай, калі ў пакоі гэтым быць нельга, дзе ж тады будзе спаць жанчына? Вось яна ходзіць сюды-туды за дашчанаю сцяною. Стрэлкі яго ручнога гадзінніка паказвалі дзве мінуты дзевятай. Што ёй там трэба ў такі час?

Мужчына злез на ток і пашукаў вады. Яе ў баку асталося на дне, і ў ёй плавае ржа. Але ўсё роўна яна лепей, чым пясок у роце. Астатак вады ён пырснуў на твар, працёршыю і пажвавеў.

Па такую цягнуў халодны вецер. На дварэ яго, напэўна, лягчэй цярпець. Ледзь адчыніў ён засыпаная пяском дзверы і выбраўся з хаты. Вецер, што дзьмуў ад дарогі, і праўда стаў свяжэйшы. Ён данёс да яго тарахценне пікапа. Калі прыслухацца, можна пазнаць галасы людзей. Можа, гэта толькі здаецца, але там цяпер ажыўленне большае, чым днём. Ці гэта шум мора? Неба ўсыпана было зоркамі.

Убачыўшы святло лямпы, жанчына павярнулася. Спрытна арудуючы рыдлёўкаю, яна насыпала пясок у вялікія бітоны з-пад газы. За ёю, навісаючы, высілася цёмная сцяна пяску. Гэта прыкладна тая мясціна, над якою ён днём лавіў насякомых. Насыпаўшы бітоны, жанчына адразу абодва панесла да сцяны. Праходзячы міма яго, падняла вочы і сказала сіпла: «Пясок...» Яна апаражніла бітоны каля таго месца, дзе віселі вераўчаныя лескі, а наверху была сцэжка, што вяла да гэтай ямы. Рабром далоні сцерла пот з твару. Пясок, які ўжо перанесла яна сюды, высіўся вялікаю гарою.

— Адграбаеце пясок?

— Колькі ні адграбай, канца ўсё роўна няма.

Праходзячы міма яго з пустымі бітонамі, жанчына паволі штурхнула яго ў бок незанятаю рукою, нібыта паказытала. Ад нечаканасці мужчына адскочыў убок, траха не выпусціўшы лямпу. Можа, паставіць лямпу на зямлю і адказаць жанчыне тым самым? Ён завагаўся, не ведаючы, як павесці сябе. Урэшце мужчына вырашыў, што тое становішча, у якім ён знаходзіцца, самае зручнае. Выціснуўшы на твары нешта накшталт усмешкі, значэння якой і сам не разумеў, ён няўкладна, з лямпаю ў руцэ, стаў падступацца да жанчыны, якая зноў узятая за рыдлёўку. Калі падышоў, яе ценё заняў усю пясчаную сцяну.

— Не трэба, — сказала яна не адварочваючыся, цяжка дыхаючы. — Да таго як спускаць кашы на пясок, трэба яшчэ шэсць бітонаў перацягнуць.

Мужчына нахмурыўся. Было непрыемна, што з яго, нібы знарок, збілі роблены бадзёры настрой. Але незалежна ад яго волі нешта хлынула ў вены. Здавалася, пясок, што прыліп да скуры, пранік у вены і з сярэдзіны патушыў яго ўзбуджанасць.

— Можа, я вам крыху памагу?

— Хай сабе... Не гадзіцца прымушаць вас працаваць першы дзень, нават крыху.

— Першы дзень?.. Зноў пра тое самае... Я прабуду тут толькі адну гэту ноч!

— Праўда?

— Ведама, я ж на службе... Давайце, давайце рыдлёўку!

— Ваша рыдлёўка вунь там, але, можа, не трэба...

І праўда, пад навесам недалёка ад уваходу асобна стаяла рыдлёўка і два бітоны з-пад газы з прывязанымі ручкамі. Гэта напэўна тыя, што нядаўна скінулі зверху, калі крычалі: «Яшчэ на аднаго». Усё было падрыхтавана надзвычай дбайна, і ў яго нават закралася думка, што яны ўгадалі яго намеры. Але ж тады ён і сам яшчэ не ведаў, што захоча працаваць. Усё ж ён адчуў сябе прыніжаным, і ў яго сапсаваўся настрой. Тронак у рыдлёўцы быў тоўсты, сукаваты, пачарнелы ад доўгага ўжытку — не было ніякага жадання за яго брацца.

— Ой, суседзі з кашамі! — усклікнула жанчына, нібыта не заўважыўшы яго ваганняў. Голас быў радасны і даверлівы, зусім не такі, як раней. У гэты час жвавая галасы людзей, што даносіліся здалёку, пачуліся зусім блізка. Раз за разам паўтараліся выкрыкі, якія часам перарываліся ціхім шэптам, перамяшаным з прыдушаным смехам. Рытм працы нечакана падбадзёрыў яго. У гэтым няхітрым свеце, напэўна, не бачаць нічога асаблівага ў тым, што госць, які астаўся толькі пераначаваць, бярэ ў рукі рыдлёўку. Хутчэй нават яго ваганні здаліся б тут дзіўнымі. Каб лямпа не ўпала, ён абцасам выціснуў ямку ў пяску.

— Капаць, бадай што, можна абы-дзе, каб толькі капаць, праўда?

— Ды не, не абы-дзе...

— Ну, вось тут?

— Тут можна, толькі старайцеся не падкопваць сцяны.

— Па ўсёй вёсцы адграбаюць пясок у гэты час?

— Ведама. Уночы пясок сырэйшы і працаваць лягчэй...

А калі пясок сухі... — яна паглядзела ўгору, — ніколі не ведаеш, у якім месцы і ў якую хвіліну ён абваліцца.

І праўда, на краі абрыву, як снежны нанос, вытыркаўся набухлы пясчаны казырок.

— Але ж гэта небяспечна!

— Э-э, нічога, — насмешліва і трошкі какетліва кінула яна. — Глядзіце, туман пачынае падымацца.

— Туман?..

Пакуль яны пагаварылі, зоркі на небе парадзелі і сталі паступова расплывацца. Нейкая мутная заслона бязладна клубілася там, дзе была мяжа паміж небам і пясчанаю сцяною.

— Таму гэта, што сам пясок нацягвае ў сябе вельмі многа туману... А калі салёны пясок набіраецца туману, ён становіцца тугі, як крухмал...

— Во дзіва...

— Праўда, праўда. Таксама, як марскі бераг, з якога толькі што сышла хваля, — па ім нават танк пройдзе.

— Вунь як!..

— Я праўду кажу... Вось таму за ноч той карніз і нарастае... А ў дні, калі вецер дзьме з благога боку, праўда, праўда, ён звісае вось гэтак — як шапка ў грыба... Удзень пясок высыхае, і ўся гэтая навесь звальваецца ўніз. І калі яна ўпадзе няўдачна, — ну, там, дзе тонкія слупы, што падпіраюць страху, ці яшчэ дзе, — тады гамон.

Інтарэсы гэтай жанчыны надзвычай абмежаваныя. Але як толькі яна ўваходзіць у сферу свайго жыцця, дык адразу ажыўляецца да непазнавальнасці. Тут, напэўна, і ляжыць дарога да яе сэрца. І хоць гэтая дарога не асабліва яго прываблівала, у інтанацыях жанчыны была нейкая

напружанасць, якая абуджала ў ім жаданне адчуць яе цела, схаванае пад грубым рабочым адзеннем.

Мужчына з усяе сілы раз за разам пачаў утыкаць зазубраную рыдлёўку ў пясок.

6

Калі ён адцягнуў бітоны з-пад газы другі раз, пачуліся галасы, і ўгары на сцезцы загайдаўся ліхтар.

Тонам, які мог здацца нават рэзкім, жанчына сказала:

— Кашы! Тут хопіць, памажыце мне там!

Мужчына толькі цяпер зразумеў, нашто тыя мяшкі з пяском каля лесак намерсе. Па іх хадзіла вяроўка, калі падымалі і апускалі кашы. З кожным кашом упраўляліся чатыры чалавекі, і такіх груп было, відаць, дзве ці тры. Пераважна гэта была, як яму здалося, моладзь, якая працавала дружна і спорна. Пакуль насыпалі адзін кош, другі чакаў ужо свае чаргі. За шэсць заходаў куча пяску ў яме без следу знікала.

— Не хлопцы — агонь!

Рукавом рубашкі ён выціраў пот, тон голасу яго быў лагодны. Мужчына адчуў сімпатыю да гэтых хлопцаў, якія, здавалася, цалкам аддаліся сваёй працы і не кінулі ніводнага насмешлівага слова пра яго дапамогу.

— Праўда, у вас строга трымаюцца заповедзі: «Будзь верны духу любові да радзімы».

— А што гэта за дух?

— Дух любові да тае мясціны, дзе ты жывеш.

— Гэта вельмі добра!

Мужчына засмяяўся. За ім засмяялася і жанчына. Але яна, мабыць, і сама толкам не ведала, чаго смяецца.

Пачулася тарахценне — ад'езджаў пікап.

— Ну што, перакурым?

— Нельга, калі яны аб'едуць усіх, адразу вернуцца са сваімі кашамі.

— Нічога, астатняе можна і заўтра...

Ён махнуў рукою, устаў і выправіўся да хаты, але жанчына і не думала ісці ўслед за ім.

— Так не гадзіцца. Трэба хоць раз прайсціся з рыдлёўкаю вакол хаты.

— Вакол хаты?

— А як жа. Хіба можна дапусціць, каб хата абвалілася?.. Пясок жа сыплецца з усіх бакоў...

Жанчына, нібыта кідаючы выклік, рэзка павярнулася і пабегла. Хоча, напэўна, вярнуцца да абрыву і зноў узяцца за работу. Усё роўна як шпанская мушка. Усё зразумела, цяпер яго гэтым не возьмеш.

— Жах! І гэтак кожную ноч?

— Пясок не адпачывае і не дае адпачынку... І кашы і пікап усю ноч рухаюцца.

— Мабыць, праўда...

Ведама, гэта праўда. Пясок ніколі не адпачывае, ніколі не дае адпачыць. Мужчына разгубіўся. У яго было такое адчуванне, быццам ён раптам заўважыў, што змяя, якой ён легкадумна наступіў на хвост, лічачы яе маленькаю і бяскрыўднаю, вялізная, і яе ядавітая галава пагражае яму ззаду.

— Што ж выходзіць! Вы жывяце толькі, каб адграбаць пясок!

— Але ж нельга ўзяць і ўцячы ўночы.

Мужчына быў ашаломлены. Ён не жадаў быць уцягнутым у такое жыццё.

— Чаму не, можна!.. Хіба так гэта цяжка?.. Вы зможаце ўсё, калі толькі захочаце!

— Не, так нельга... — Жанчына, дыхаючы ў такт ударам рыдлёўкі, прадаўжала абыякавым тонам: — Вёска неяк

можа яшчэ існаваць толькі таму, што мы нястомна адграбаем пясок і гэтым зберагаем ёй жыццё... А калі мы перастанем капаць, яе засыпле пяском меней чым за дзесяць дзён — і нічога ад вёскі не астанецца... Ну і потым... Ой, здаецца, чарга да суседзяў дайшла...

— Вельмі ўдзячны вам за цікавы расказ... Па гэтай жа прычыне і пераносчыкі кашоў так шчыруюць?

— Ведама, але яны, праўда, падзённа атрымліваюць нешта ад сельскае ўправы...

— Калі вёска мае такія грошы, чаму ж не насаджаюць лясных палос, каб абараніцца ад пяску?

— Калі падлічыць, дык выйдзе, напэўна, што наш спосаб намнога дзешавейшы...

— Спосаб?.. Хіба гэта спосаб? — Мужчына раптам зазлаваўся. Зазлаваўся на тых, хто прывязаў жанчыну да гэтай мясціны, і на жанчыну, што дазволіла сябе прывязаць. — Калі так, дык навошта ж трымацца за гэтую вёску? Ну, не разумею прычыны... Пясок не такая ўжо дробязная штука! Вялікаю памылкаю было б думаць, што наша старанне можа процістаяць пяску. Лухта!.. З гэтым глупствам трэба кончыць... кончыць раз і назаўсёды. Я нават не магу спачуваць вам!

Адкінуўшы рыдлёўку да бітонаў, што валяліся воддаль, і не звяртаючы ўвагі на выраз яе твару, ён вярнуўся ў хату.

Не спалася. Мужчына прыслухоўваўся, што робіць жанчына. Яму было крыху сорамна: такія яго паводзіны ўрэшце — гэта рэўнасць да таго, што яе тут трымае, прымуся кінучь працу і крадком прыйсці да яго ў пасцель. Сапраўды, тое, што ён адчуваў, было не проста абурэнне жаночай дурнотай. Усё было куды глыбей. Коўдры ўсё болей сырэлі, пясок усё мацней прыліпаў да цела. Як гэта несправядліва, як гэта абуральна! І таму няма чаго вінаваціць сябе за тое, што кінучь рыдлёўку і вярнуўся ў

хату. Такой адказнасці ён на сябе не возьме. У яго і без гэтага клопату хоць адбаўляй. І тое, што яго завабілі ў пясок і насякомыя, урэшце было толькі спробаю ўцячы, хай сабе ненадоўга, ад нудных абавязкаў шэрага жыцця...

Ніяк не заснуць.

Жанчына без адпачынку ходзіць узад і ўперад. Некалькі разоў гул кашоў, што апускаліся, набліжаўся, потым зноў аддаляўся. Калі так будзе і далей, заўтра ён не зможа працаваць. Трэба ж устаць, як толькі развіднеецца, бо днём мала зробіш. Чым болей ён стараўся заснуць, тым меней браў сон. Пачало рэзаць у вачах, яны слязіліся, маргалі, але не маглі справіцца з пяском, які сыпаўся няспынна. Ён разгладзіў ручнік і накрыў ім твар. Стала цяжка дыхаць. Але гэтак усё ж лепей.

Падумаю пра што-небудзь другое. Заплюшчваеш вочы, і пачынаюць гайдацца, плаваць нейкія доўгія ніці. Гэта пясчаныя ўзоры бягуць па дзюне. Паўдня не адрываў ад іх вачэй, і яны, напэўна, адбіліся на сятчатцы. Такія самыя ручаіны пяску засыпалі, паглыналі расквітнелыя гарады і вялікія імперыі. Гэта называюць, папраўдзе, сабуляцый Рымскай імперыі... А гарады, апетыя Амарам Хаямам... У іх былі кравецкія майстэрні, крамкі мяснікоў, рынкі. Іх аблытвалі, густа пераплятаючыся, дарогі, якіх, здавалася, нішто не зрушыць з месца. Колькі гадоў трэба было змагацца з уладамі, каб хоць аднае змяніць кірунак... Старажытныя гарады, у непахіснасці якіх не сумняваўся ні адзін чалавек... Але ўрэшце і яны не змаглі процістаяць закону пяску дыяметрам адна восьмая міліметра, які знаходзіцца ў вечным руху.

Пясок...

Калі глядзець праз прызму пяску, усе прадметы, што маюць форму, нерэальныя. Рэальны толькі рух пяску, які адмаўляе ўсякую форму. Але там, за тонкаю дашчанаю

сцяною, жанчына не перастае капаць. Ну што яна можа зрабіць такімі тонкімі, квольмі рукамі? Усё роўна што спрабаваць вычарпаць мора, каб на яго месцы паставіць дом. Спускаючы карабель на ваду, трэба ведаць, якая тая вада.

Гэтая думка нечакана вызваліла яго ад адчування прыгнечанасці, выкліканага шастаннем пяску, які капала жанчына. Калі карабель прыгодны для вады, ён павінен быць прыгодны і для пяску. Калі збавіцца ад ідэі нерухомасці хаты, дык адпадзе патрэба змагацца з пяском... Свабодны карабель, што плыве па пяску... Плывучыя дамы... Бясформныя вёскі і гарады...

Пясок, зразумела, не вадкасць. Таму на яго паверхні нішто не ўтрымаецца. Калі, напрыклад, пакласці на яго корак з меншаю ўдзельнаю вагою, дык праз нейкі час ён патоне. Каб плысці па пяску, карабель павінен мець асаблівыя якасці. Напрыклад, дом, паводле формы нахштальт бочкі, які можа рухацца перакочваючыся... Калі ён будзе хоць крыху вярцецца, дык зможа страсаць пясок, што навальваецца на яго, і зноў падымацца на паверхню... Безумоўна, пры няспынным вярчэнні ўсяго дома людзі ў ім не змогуць адчуваць сябе ўстойліва... Трэба будзе, напэўна, выявіць вынаходлівасць — ну хоць бы адну бочку ўкласці ў другую... Зрабіць так, каб цэнтр цяжару ўнутранай бочкі аставаўся нязменны і падлога заўсёды была ўнізе... Унутраная бочка заўсёды будзе нерухомая і толькі верхняя — будзе вярцецца... Дом, які будзе гайдацца, як маятнік вялізнага гадзінніка... Дом-калыска... Карабель пяскоў...

Вёскі і гарады ў няспынным руху — безліч гэтых караблёў...

Ён і не заўважыў, як задрамаў.

Мужчыну разбудзіла кукарэканне, падобнае на скрып заржавелае гушкалкі. Трывожнае, непрыемнае абуджэнне. Здавалася, толькі што развіднелася але стрэлкі гадзінніка паказвалі адзінаццаць гадзін шаснаццаць мінут. Напраўду, сонца свеціць, як у поўдзень. А змрочна тут таму, што гэта дно ў яме і сонечныя промні яшчэ не дайшлі сюды.

Ён падхапіўся. З твару, з галавы, з грудзей, шастаючы, пасыпаўся пясок. Ён наліп і зацвярдзеў ад поту вакол губ і носа. Абціраючы яго тыльным бокам рукі, мужчына збянтэжана маргаў. З чырвоных вачэй цяклі слёзы, быццам цягнулі па павеках нечым шорсткім, ды адных слёз было мала, каб змыць пясок, што накарэў у вільготных кутках вачэй.

Ён пайшоў да бачка, што стаяў на таку, зачэрпнуць хоць крыху вады і раптам убачыў жанчыну, якая спала каля агнішча. Забыўшыся пра рэзь у вачах, ён затаіў дыханне.

Жанчына была зусім голая.

Скрозь пялёнку слёз, што засцілала вочы, яна здалася яму невыразным, расплывістым ценем. Яна ляжала на цыноўцы без ніякай падсцілкі, дагары, усё яе цела, апрача галавы, было нібыта выстаўлена напаказ, левая рука крыху прыкрывала ніз пруткага жывата. Куточкі цела, якія людзі звычайна хаваюць, — на віду, і толькі твар, якога ніхто не саромеецца паказваць, захінуты ручніком. Гэта, ведама, дзеля таго, каб засланіць вочы, рот, нос ад пяску, ды такі кантраст яшчэ болей падкрэсліваў яе галізну.

Усё цела ўкрыта лёгкім, тонкім налётам пяску. Пясок прыхаваў дэталі і падкрэсліў жаночасць ліній. Яна здавалася скульптурнаю, пазалочанаю пяском. Нечакана зпад языка ў яго пабегла ліпкая сліна. Але ён не мог праглынуць яе. Пясок, што набіўся між губамі і зубамі, увабраў сліну і распоўзся па ўсім роце. Ён нагнуўся, каб

выплюнуць сліну, змяшаную з пяском. Але колькі ні сплёўваў, у роце было шорстка. Як ён ні вычышчаў рот, пясок там усё роўна аставаўся. Здавалася, між зубамі няспынна ўтвараецца ўсё новы пясок.

На щасце, бак быў зноў поўненькі вады. Апаласкаўшы рот і вымыўшы твар, мужчына адчуў, што вяртаецца да жыцця. Ніколі яшчэ ён не зведаў так востра пудадзейнасці вады. Вада, як і пясок, — мінерал, але гэта такое чыстае, празрыстае неарганічнае рэчыва, што яно злучаецца з цэлам намнога лягчэй, чым любы жывы арганізм... Даючы вадзе магчымасць паволі ўлівацца ў горла, ён уявіў сабе адчуванне жывёліны, якая корміцца камянямі...

Мужчына зноў павярнуўся і паглядзеў на жанчыну. Але падысці бліжэй да яе яму не захацелася. На жанчыну, прыцягваную пяском, прыемна глядзець, але датыкацца да яе наўрад ці прыемна.

Узбуджанасць і злосць, што зведаў ён уночы, цяпер, белым днём, здаваліся яму няпраўдаю. Будзе што расказаць. Нібыта дзеля таго, каб замацаваць у памяці ўсё ўбачанае, ён яшчэ раз паглядзеў навокал і стаў хутка збірацца. Рубашку і штаны не падняць — гэтулькі ў іх набілася пяску. З-за такой дробязі няма чаго хвалявацца. Але вытрасці пясок з адзення аказалася цяжэй, чым вычасаць перхаць з галавы.

Чаравікі таксама былі засыпаны пяском.

Да таго, як пайсці, трэба, напэўна, нешта сказаць жанчыне?.. Але, з другога боку, калі пабудзіць яе, ёй будзе сорамна. Добра, але як жа быць з платаю за начлег?.. А можа, лепей па дарозе назад зайсці ў праўленне арцелі і перадаць грошы дзеду, які ўчора прывёў яго сюды.

Ціхенька ён выйшаў з хаты.

Сонца, нібы кіпучая ртуць, пацякло цераз край пясчанай сцяны і паступова разлілося па дне ямы. Нечакана разанула

яму ў твар яркае святло — і ён здрыгануўся і прыплюшчыў вочы. Ды праз імгненне забыўся пра ўсё, гледзячы на пясчаную сцяну, якая высілася перад ім.

Дзіва! Вераўчаныя лескі, што віселі тут уночы, зніклі.

Мяшкі, якія ён прыкмеціў, напалавіну засыпаныя пяском, ляжалі на тым самым месцы. Значыць, ён нічога не пераблытаў. Ці можа быць, каб адны толькі лескі патанулі ў пяску? Ён рынуўся да сцяны і стаў разграбаць яе рукамі. Пясок, не супраціўляючыся, абвальваўся і сыпаўся ўніз. Але ж ён шукае не іголку, і калі нічога не знайшоў адразу, дык колькі ні рыйся — нічога не будзе... Намагаючыся заглушыць растучую трывогу, мужчына, збянтэжыўшыся, стаў зноў аглядаць пясчаныя абрыў.

Ці няма такой мясціны, дзе можна было б узлезці? Некалькі разоў абышоў ён кругом хаты. Калі ўзлезці на страху каля паўночнай сцяны, павернутай да мора, дык тут, напэўна, найбліжэй да верху, але ўсё роўна гэта метраў дзесяць, а то і больш, ды і сцяна гэтая самая абрывістая. І звісае з яе цяжэрная шапка пяску, паглядзіш — вельмі небяспечная.

Болей пакатая заходняя сцяна, крыху ўвагнутая, як конус з сярэдзіны. Паводле самых аптымiстычных разлікаў, вугал тут пяцьдзесят, ну, сама меней сорок пяць градусаў. На спробу трэба зрабіць асцярожна адзін крок. Ступіў уверх раз — з'ехаў на паўкрока. Ды ўсё ж, калі пастарацца, можна ўзлезці.

Першыя пяць-шэсць крокаў усё ішло, як ён і думаў. Потым ногі пачалі тануць у пяску. Не паспеў яшчэ добра зразумець, ці прасунуўся наперад, а ногі ўжо ўгрузлі да каленяў, і далей ісці не было сілы. Ён зноў паспрабаваў адолець схіл, караскаючыся на карачках. Гарачы пясок апякаў далоні. Увесь спацеў, на пот наліп пясок, заляпіла

вочы. А потым сутарга скурчыла ногі, і ён зусім ужо не мог рухацца.

Мужчына прыпыніўся, каб перадыхнуць. Думаючы, што ўзбраўся высакавата, расплюшчыў вочы і ажно жажнуўся: не падняўся і на пяць метраў. Чаго ж ён высільваўся? Дый схіл у разоў два круцейшы, чым здаваўся знізу. А той, што над ім, яшчэ страшнейшы. Яму трэба было караскацца ўверх, але замест гэтага ўся сіла, відаць, пайшла на тое, каб угрызацца ў пячаную сцяну. Пячаны выступ, што навіс перад ім, заступіў яму дарогу.

Мужчына дакрануўся да перасохлага выступа над галавою, і ў гэты момант пясок выплыў у яго з-пад ног. Невядомая сіла выкінула яго з пяску, і ён упаў на дно ямы. У левым плячы хруснула, быццам зламалася палачка, якою ядуць. Ён адчуў невялікі боль. І нібыта каб суцішыць гэты боль, дробны пясок яшчэ бег нейкі час, шаптаючы па схіле. Потым прыпыніўся. На шчасце, калецтва было невялікае.

Падаць духам яшчэ рана.

Ледзь стрымліваючы сябе, каб не закрычаць, ён паволі вярнуўся ў хату. Жанчына спала ў той самай позе. Спачатку ціха, потым мацней і мацней ён стаў клікаць яе. Замест адказу яна, быццам незадаволеная, перавярнулася на живот.

З яе цела ссыпаўся пясок, крыху агаліўшы мясцінамі плечы, рукі, бакі, паясніцу. Але яму было не да гэтага. Падышоўшы, ён садраў у яе з галавы ручнік. Яе твар, увесь у нейкіх плямах, быў непрыемны, грубы, не тое што прыцярушанае пяском цела.

Дзіўная белізна гэтага твару, якая ўразіла яго ўчора, пры лямпе, была ад пудры. Цяпер пудра дзе-нідзе сцерлася і ляжала камякамі. На памяць прыйшлі танняя, згатаваныя без яец катлеты, на якіх белымі плямамі выступае пшанічная мука.

Нарэшце жанчына расплюшчыла вочы, жмурачыся ад яркага святла. Схапіўшы яе за плечы і трасучы з усяе сілы, мужчына загаварыў хутка, умоўна:

— Паслухайце, лесак няма! Як можна падняцца наверх? Адсюль жа без лесак немагчыма выбрацца!

Жанчына збянтэжана схапіла ручнік і нечакана рэзка некалькі разоў лопнула сябе па твары, потым павярнулася да яго спіною і ўпала ніц на цыноўку. Можа, яна засаромелася? Магла пакінуць гэта на другі раз. Мужчына залямантаваў, нібыта яго прарвала:

— Я не жартую! Калі зараз жа не аддасі лесак, кепска будзе! Я спяшаюся! Куды ты іх дзела, каб цябе чорт узяў? Жартуй, ды меру ведай! Зараз жа аддавай!

Але жанчына не адказвала. Яна ляжала ў той самай позе і паволі пакручвала галавою.

І раптам мужчына неяк звяў. Пагляд яго патух, спазма сціснула горла, і ён амаль задыхнуўся. Мужчына раптам зразумеў, што допыт гэты неадарэчны. Лескі ж былі вераўчанья... Вераўчанья лескі не могуць самі стаяць... Нават калі яны ў цябе ў руках, знізу іх не прыладзіш. Значыць, прыбрала іх не жанчына, а нехта другі, хто быў наверху, на дарозе... Абсыпаны пяском няголены твар перакрывіўся ў няшчаснай грымасе.

Паводзіны жанчыны, яе маўчанне набылі непраўдападобна-злавесны сэнс. Хай сабе, думаў ён, але ў глыбіні душы разумее, што збылося найгоршае, чаго ён баяўся. Лескі знеслі, найхутчэй, з яе ведама, і, пэўна, яна згадзілася. Безумоўна, яна з імі — хаўрусніца. І гэта поза яе прадыктавана не сорамам, а двухсэнсавасцю яе становішча. Гэта, безумоўна, поза злачынкі, а можа, і ахвяры, гатовай прыняць любое пакаранне. Хітра падстроілі яны праклятую пастку. Даверліва паддаўся на завабліванне шпанскай

мушкі, і яна завяла ў пустыню, адкуль няма выйсця, — і здыхай тут, як з голаду мыш...

Ён ускочыў, кінуўся да дзвярэй і яшчэ раз выглянуў на двор. Падняўся вецер. Сонца было амаль над самаю ямаю. Ад распаленага пяску плылі ўгору хвалі гарачага паветра, пераліваючыся, як мокрая негатыўныя плёнкі. Пясчаная сцяна расла ўсё вышэй і вышэй. Яна дык ведала ўсё і нібыта гаварыла яго мускулам і касцям пра бяссэнсавасць супраціўлення. Гарачае паветра ўпівалася ў цела. Спякота становілася няцярпная.

Нечакана мужчына пачаў крычаць, як вар'ят. Ён выкрыкваў нейкія незразумелыя словы — не было слоў, якімі ён мог бы выказаць свой адчай. Ён проста лямантаваў з усяе сілы. Яму здавалася, што гэты страшны сон, напалохаўшыся крыку, адкаснецца і, просячы прабачэння за свой ненаўмысны недарэчны жарт, выкіне яго з пясчанай ямы. Але голас, не звыклы да крыку, быў тонкі і кволы. Дый яго паглынаў пясок, расейваў вецер, і наўрад ці ён чуцён быў далёка.

Раптам пачуўся страшэнны грукат, і мужчына змоўк. Як і казалы ўчора жанчына, пясчаны карніз, што звісаў з паўночнай сцяны, перасох і абваліўся. Уся хата жаласна застагнала, быццам яе скруціла нейкая невядомая сіла, і, нібыта падкрэсліваючы яго пакуты, з шчылін між карнізам і сцяною, шастаючы, пачала сачыцца шэрая кроў. Быў поўны рот сліны, мужчына калаціўся, быццам стукнула яго самога...

Цяжка зразумець. Нейкае ўтрапенне. Ці можна загнаць у пастку, як мыш ці насякомае, чалавека, які ўключаны ў пасямейны спіс, мае працу, плаціць падаткі і карыстаецца правам на бясплатнае медыцынскае абслугоўванне? Напэўна, гэта нейкая памылка. Астаетца толькі лічыць: гэта памылка.